IQRO JURNALI / 2023
GUVOHNOMA № 060680
E-ISSN : 2181-4341

VOL–2, ISSUE–1
https://wordlyknowledge.uz/

O’zbek adabiyotida kulgi psixologiyasi

Xaitov Xamza Axmadovich
BuxDPI dotsenti, f.f.f.d.(PhD).

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o’zbek adabiyotiga xalq maydon kulgi madaniyatining ta’siri millatning psixologik holatidan kelib chiqib ilmiy-nazariy tahlil qilingan.

Kalit so’zlar:kuzatish, tanlash, baho berish, tahlil etish, xulosa chiqarish,xalqimizning to’yu, tomoshalar, bayramlar, latifago’y, masxaraboz askiyachilar, aytishuvlar va hokazo.

Badiiy adabiyot musiqa san’atiga xos bo’lgan tovush va ohang imkoniyatlaridan ham, rassomlik san’atida qo’llanadigan rang va tasvir usullaridan ham, ilm-fan sohasidagi kuzatish, tanlash, baho berish, tahlil etish, xulosa chiqarish kabi prinsiplardan ham foydalanishi mumkin. Lekin xalqning yurak ohanglariga benihoya mos bo’lgan folklor adabiyoti ta’sirida yozilgan zamonaviy o’zbek adabiyoti namunalarida lutfu nazokat beqiyosdir. Dunyo mamlakatlari qatorida yurtimizda ham fikrlar va g’oyalar xima-xilligiga keng yo’l ochilayotgani, mulk shakllari o’zgarib, jamiyat taraqqiyotining butunlay yangi yo’lga qadam qo’yayotgani ilm-fan, madaniyat, jumladan, adabiyot ahlini kechagi kun voqealariga, badiiy-estetik qarash hamda mezonlarga tanqidiy nazar tashlab, haqqoniy xulosalar chiqarish, yillar davomida ko’pchilikni qiynab kelayotgan masalalarga oydinlik kiritishni talab etmoqda. Bu zaruratni chuqur anglab, shu yo’ldagi tashvish va muammolardan cho’chimasdan o’zbek adabiyoti namunalariga oid tahlil va tadqiqlarni amalga oshirish davr talabidir. Ammo, bu jarayonda, ayniqsa xalqning qalbini, yuragini ifoda etadigan badiiy adabiyot sohasidagi askiya, latifa, loflarga oid bebaho qadriyatlarimizni tiklash, millionlab o’quvchilarimizga asl holida yetkazishdek g’oyat murakkab bir ishda masalaning nozik jihati e’tibordan chetda qolmasligi zarur. Ya’ni ilm-fan, uning uzviy bir qismi bo’lmish adabiyotshunoslik o’z tadqiq ob’ektiga yangicha estetik qarashlar, jamiyatdagi tub o’zgarishlar nuqtai-nazaridan baho berar ekan, badiiy adabiyotning spessifikasi, ijodiy olamiga xos xususiyatlarni esdan chiqarmaslik zarur. Mana, mustabid tuzum barham topa boshlagach, odamlarni, avvalgidek, sen-boy, sen-dindor, sen-mulkdor deb kamsitish, ularning ijtimoiy belgi-alomatlariga qarab baho berish kabi yuzaki munosabatlardan ham xolos bo’lmoqdamiz. Jamiyatda tili, dini va ijtimoiy mavqeidan qat’iy nazar, barchaning huquqiy jihatdan tengligiga erishish asosiy maqsadga aylanmoqda. Ayni paytda bunday imkoniyatlar yurtimizdagi turli odamlarning fe’l- xo’yi, sa’jiyasi, insoniy fazilatlari va ma’naviy dunyosiga ko’ra bir xil bo’lishiga sabab bo’ladi, degani emas.Lekin hayot qaysi tomonga qarab o’zgarmasin, odamzod mudom mo’jiza izlab, ertangi kungan umid qilib yashaydi.

Shu nuqtai nazardan zamonaviy o’zbek romanlariga xalq kulgi madaniyatining ta’sirini tahlil va tadqiq qilish ehtiyoji beixtiyor paydo bo’ladi.Xalqimizning to’yu tomoshalarida, bayramlarda latifago’y, masxaraboz va askiyachilarning aytishuvlarida, o’z asarlarida ko’targan muammolar hamon bizning qarshimizda bo’y ko’rsatib turgani badiiy adabiyotimizda ijodkorlar tomonidan mahorat bilan estetik ifodasini topgan.Jahon romanchiligi an’analarini maxsus o’rgangan M.M.Baxtin xalq maydon kulgi san’ati va madaniyati adabiyotda roman janrining shakllanishi va taraqqiyotiga poydevor bo’lib xizmat qilganligini alohida qayd etadi.[1] Agar zamonaviy o’zbek romanlari shu jihatdan kuzatilsa, bu fikrning asosli ekanligi, ularda xalq kulgi san’atiga xos ayrim elementlar muhim o’rin tutishi oydinlashadi.Dunyo xalq kulgi madaniyatining ildizlari qadimgi yunon nazariy adabiyotlarida qayd etilgan “jiddiy-kulgili” janrlarga borib taqalishini, mimlar, masallar, bukolikalar, pamfletlar, memuarlar, suqrotona,

[1] Baxtin M.M.”Epos va roman”(Romanni talqin etish metodologiyasi haqida) Filologiya masalalari. 2005.5-son,b-239.

lukiancha dialoglar uning tarkibiga kirishini, asosida xalq kulgi madaniyati yotuvchi ushbu qadimiy janrlar roman janri uchun poydevor bo'lganligi olimlarning tadqiqotlarida uchraydi.[2] Fikrimizning dalili sifatida quyida tahlillarni keltiramiz: Atoqli yozuvchhi Omon Muxtorning "Ffu" falsafiy romanida o'zbek xalqiga xos psixologiya, millatimizning yashash tarzi, milliy urf-odatlari asosida ota-o'g'il Toshpo'lat va Toshtemir obrazlari badiiy ifodalanadi. Yozuvchi romanda xalq kulgi madaniyatining lof, latifa, askiyaga xos xisusiyatlaridan juda ko'p o'rinlarda foydalangan.Bosh qahramon Toshpo'latning xotirasi va uning o'g'li Toshtemirning xarakterini ta'riflashdanoq kitobxon xalq kulgisiga xos mutoyibani anglaydi:

"Otam o'lganlarida, englaridan arzimagan uch-to'rt so'm pul chiqdi. Qog'ozga o'rab, ip bilan bog'langan. Ochib qaradik. Bunday yozuv; "Meni ko'rgani kelgan kimdir buni tushirib qoldirgan, topib topshiringlar. Ishondim". Yana bir bosh qahramonga berilgan ta'rifni keltiramiz:

"Har qanday farzand otaga o'xshaydi, albatta. Lekin… Shunday kishilar borki, ular uchun bu o'xshashlik muhim ahamiyatga ega baxt, o'xshamaslik fojiadir. Dorbozning o'g'li dorboz bo'lmasa, u o'ladi. Cho'ponning o'g'li tayoqni tashlab qochsa, dala-dashtda "Cho'li iroq" yangraydi. Mulla Toshpo'lot bu toifaga kirmasa hamki, shunga yaqin, uning yetti pushti "otasining o'g'li" bo'lib kelgan edi. Boshqacha bo'lishni tasavvur qila olmas edi".[3]

Keltirilgan badiiy parchadan ayon bo'ladiki, zamonaviy o'zbek adabiyoti namunalarida kulgining ifodasi didaktik yo'nalish bilan bevosita bog'liq bo'lib, insonning har qanday illatini, ruhiy holatlarini fosh etishda adabiy estetik xususiyatlarga putur yetmaydi, aksincha, ularni to'ldiradi, qimmatini oshiradi. Toshpo'lot obrazi orqali ifodalangan satirik elementlar hech qachon kulmagandan kelib chiqqandek va quvnoq kulishni emas, balki g'azab va qayg'uni yoki, har qanday holatda zaif tabassumni ifoda etib kelgan.Yozuvchi Omon Muxtor milliy urf-odatlarimiz asosida "ota vasiyati", "ota merosi" kabi ijtimoiy hodisalarni tasvirlashda xalq kulgi madaniyatining boy merosidan o'z o'rnida mahorat bilan foydalangan. Toshpo'lotning otasidan na ma'naviy, na moddiy meros qolmaganligi, Mulla Toshpo'lotning o'zi va "yetti pushti "otasining o'g'li" bo'lib kelganligi" shu bilan birga hayotda "boshqacha bo'lishni tasavvur qila olmasligi", shu toifa odamlarning jamiyatimizda juda ko'p uchrashi kinoyali tarzda tasvirlanadi.Xlq maydon kulgi madaniyatining badiiy adabiyotga ta'siri millatning milliy xususiyatlarini badiiy ifodalash bilan bir qatorda ajdodlarimizga xos rasmiy madaniyat masalasi, ikkinchi tomondan yerli aholiga xos tubjoy, xalq madaniyatining alohida o'zaro ta'siriga asoslangan hodisa sifatida qarash imkonini beradi. Biz kinoya kulgisi deb qaragan holat aslida xalqimizning ma'naviy yuksak tuyg'ularini, o'ziga xos xarakterini ifodalaydi: "Meni ko'rgani kelgan kimdir buni tushirib qoldirgan. Topib topshiringlar.Ishondim". Mana shu jumlada tashqi tomondan kitobxon "qoldirgan merosi arzimas chaqa ekan"deya istehzoli kulgi tuyg'usini his qilsa, ikkinchi muhim jihati Sharq xalqlariga xos yuksak ma'naviy tarbiya-"omonatga xiyonat qilmaslik"falsafasi tasvirlangan. Shu o'rinda xalq kulgi madaniyatini badiiy adabiyotga ta'sirini o'rgangan yevropalik adabiyotshunos olim Yu.M.Feldmanning quyidagi fikrlarini keltirish joiz;"Qanchalik paradoksal tuyulmasin, yuqori(omonatga xiyonat qilmaslik) va past (arzimagan chaqa, u ham birovniki) badiiy tasvir o'rtasidagi munosabatni hisobga olmasdan turib, kulgi adabiyotining mohiyatini tushunib bo'lmaydi".[4] Obrazlar harakatida, shuningdek, personajlarning nutqlarida, oddiy odamlarning jamoat va shaxsiy faoliyatini ko'rsatma sifatida tasvirlash (Mulla Toshpo'lat bu toifaga kirmasa hamki), hajviy tasvirlar orqali hazilga yaqinlashsh, latifanamo kulgili lahzalarni ifodalash orqali yozuvchi xalq kulgi madaniyatining keng imkoniyatlaridan foydalanadi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, bu dunyoda faqat yaxshilikni o'zi bilan hech narsaga erishib bo'lmaydi, ezgulikka biroz quvvat-gohida ayyorlik, gohida aldov, gohida zar, gohida zo'r-

[2] Baxtin M.M."Romanda zamon va xronotop shakllari. Tarixiy poetikadan ocherklar. Rus tilidan Uzoq Jo'raqulov tarjimasi. Toshkent. Akademnashr. 2015.b-22.

[3] Omon Muxtor. "Ffu". Toshkent. Sharq. 1997.b-6, 10.

[4] Lotman Yu.M."Tanlangan maqolalar".III jildli. II jild. Tallin. 1992-1993. B-231.

xullas, qulay bir vosita, qurol ham kerak bo'ladi. Mana shu ma'naviy qurol sifatida xalq kulgi madaniyati yozuvchiga keng imkoniyatlar eshigini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baxtin M.M."Epos va roman"(Romanni talqin etish metodologiyasi haqida) Filologiya masalalari. 2005.5-son,b-239.
2.Baxtin M.M."Romanda zamon va xronotop shakllari. Tarixiy poetikadan ocherklar. Rus tilidan Uzoq Jo'raqulov tarjimasi. Toshkent. Akademnashr. 2015.b-22.
3.Omon Muxtor. "Ffu". Toshkent. Sharq. 1997.b-6, 10.

4.Lotman Yu.M."Tanlangan maqolalar".III jildli. II jild. Tallin. 1992-1993. B-231.

5.Х А Ҳайитов Ғафур Ғуломнинг халқ латифаларидан фойдаланиш маҳорати. Academic research in educational sciences 2(3), 679-687.

6..H H Akhmadovich Khoja nasriddin afandi as people's hero . AKADEMICIA : AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL 11(2).1562.

7..T. Khoja o'g'li, K H Ahmadovich Advanced Characteristiks of the Tradition of Using Uzbek Folk Humor Art in Written Literature. Amerikan Journal of Social and Humanitarian Research 3 (9).1-4.

8..K K Akhmadovich, NS Ubaydullayevna THE PRACTICAL SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL INTEGRATIONS IN THE FORMATION OF INDEPENDENT WORK IN PRIMARY GRADES.Conferencea, 66-75..

9..K K Akhmadovich, O B Togmurodovich NEW STAGES AND PRACTICAL CONDITIONS FOR CREATING NATIONAL TEXTBOOKS AND ALPHABET BOOKS.Conferencea, 54-58.

10.K K Akhmadovich, SG Badriddinnovna THE CONCERT OF READING, SPECIAL FEATURES OF CHILDREN'S READING E Conferencea,28-33.

. 100-102.

11.KK Akhmadovich, N O Alisherovna THE AESTHETIC VALUE OF LINGUISTIC FLORIONYMS IN WORKS OF ART IN AROUSING LAUGHTER 59-63.

12.K K Akhmadovich, O B Togmurodovich THE ISSUE OF THE CONTENT OF EDUCATION IN THE HISTORY OF THE PEOPLES OF THE EAST Conferencea, 95-101.

13.K K Akhmadovich, S G Badriddinovna HISTORICAL GENESIS OF UZBEK CHILDREN'S READING, PRINCIPLES OF DEVELOPMENT AND AESTHETIC EXPE=RESSION OF NATIONALITY IN THEM E Conference Zone, 47-51.

14.K K Akhmadovich, N O Alisherovna THE PROBLEM OF AROUSING LAUGHTER IN UZBEK PROSE BASED ON LINGUISTIC FAUNIMS Conference 90-94.

15. Ahmadovich H. H. et al. IJODIY TOPSHIRIQLAR O 'QUV MOTIVLARINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 293-294.

16.Ahmadovich H. H. et al. BOSHLANG 'ICH TA'LIMDA O 'ZLASHTIRISH JARAYONINING PSIXO-DIDAKTIK ASOSLARI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 332-334.

17.Ahmadovich H. H. et al. O 'QUVCHILARNING BILUV FAOLLIGINI OSHIRISHGA QARATILGAN DARSDAN TASHQARI ISHLAR VA ULARNI TASHKIL ETISH METODIKASI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 343-345.

18.Ahtamovich H. H., Shixnazarovna J. A. O 'QUVCHILAR O 'ZLASHTIRISH DARAJALARINI TASHHISLASH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 306-309.

19.Ahmadovich H. H., Aminovna A. S. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QISH DARSLARIDA DIDAKTIK O 'YIN VA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C